

การศึกษาเทคนิคการรวมวงดุริยางค์เครื่องลม
ของวง Million Wind Philharmonic
The Study of Ensemble Technique of Million Wind
Philharmonic

ฐิติวี คงดี *¹
Titawee Kongdee *¹

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง การศึกษาเทคนิคการรวมวงดุริยางค์เครื่องลมของวง Million Wind Philharmonic เป็นงานวิจัยระดับปริญญาตรี หลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาดนตรีตะวันตกศึกษา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเทคนิคการรวมวงดุริยางค์เครื่องลมของวง Million Wind Philharmonic โดยมีประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ ผู้ควบคุมวง 1 ท่าน และหัวหน้ากลุ่มเครื่องดนตรีจำนวน 11 ท่าน และมีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสัมภาษณ์

จากผลการศึกษาพบว่า 1) ผู้ควบคุมวงต้องการวางแผนจัดการดูแลระบบภายในวง และต้องมีการเตรียมตัวเรื่องของการฝึกซ้อมบทเพลง ศึกษาสกอร์เพลง ศึกษาเครื่องดนตรีที่ใช้ในแต่ละบทเพลง เรื่องของเสียง และกำหนดเป้าหมายในการรวมวงให้ชัดเจนกับสมาชิกภายในวง หากพบปัญหาในการรวมวงควรแก้ไขโดยชี้แจงกับหัวหน้ากลุ่มเครื่องดนตรี จากนั้นให้หัวหน้ากลุ่มรีบแก้ไขภายในกลุ่มเครื่องดนตรี ผู้ควบคุมวงจะมีหน้าที่จัดการบริหารภายในวง ให้วงมีการพัฒนาต่อไปในอนาคต และ 2) สมาชิกภายในวงต้องคำนึงถึงหลายองค์ประกอบ ดังนี้

* corresponding author, email : mysguta_19@hotmail.com

¹ นักศึกษาวิทยาลัยการดนตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

¹ Student's College of Music, Bansomdejchaopraya Rajabhat University

ก่อนการรวมวงทุกคนต้องคำนึงถึงการฟังเพลง มีการฝึกซ้อมทักษะส่วนตัวและรู้หน้าที่บทบาทของเครื่องตนเองภายในวง และมีวิธีการฟังภายในวง กรณีหากพบปัญหาขณะทำการปฏิบัติต้องแก้ไขเฉพาะหน้าได้ทันที ทุกคนภายในวงต้องรู้จักปรับตัวเมื่ออยู่กับนักดนตรีคนอื่น ๆ ที่ไม่เคยร่วมเล่นด้วยกัน และทุกกลุ่มเครื่องดนตรีควรมีการฝึกซ้อมด้วยกันอย่างดี ทั้งนี้ถ้านักดนตรีทุกคนปฏิบัติตามทักษะด้านการรวมวงจะส่งผลให้มีพัฒนาการด้านการรวมวงดีมากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ : เทคนิคการรวมวง / วงมิลเลียนวินด์ฟิลฮาร์โมนิค

Abstract

The research article “The Study of Ensemble Technique of Million Wind Philharmonic” is a bachelor’s degree research of Education Program in Western Music Education that aims to study the ensemble technique of Million Wind Philharmonic, with a research population of 1 music director, 11 members, by using an interview form as the research tool.

The findings revealed that 1) the music director wishes to plan how to manage the system within the band and prepare for music rehearsal, score study, a study of musical instruments in the music, sound, and establish clear goals for members to have rehearsal. If a problem arises during rehearsal, it should be resolved by clarifying with the principal section. Following that, the principal must then correct it with the section. The music director has internal management responsibilities that help the band develop. 2) The members require several factors to be considered: listening to music before rehearsal, individual skill practice, understanding the section’s role in the band, and having to listen in the ensemble. If a problem arises while

performing the practice, it must be resolved as soon as possible. Everyone in the band must adjust to other musicians who have never played together before, and all sections must work well together during rehearsals. However, if all musicians adhere to the skills of an ensemble technique, the ensemble will develop.

Keywords: Ensemble Technique / Million Wind Philharmonic

บทนำ

ปัจจุบันวงดุริยางค์เครื่องลม ได้มีการบรรจุหลักสูตรเข้าไปในรายวิชาการรวมวง เพื่อให้ให้นักศึกษาได้มารวมเล่นดนตรีด้วยกัน (หลักสูตรดุริยางคศาสตร์บัณฑิต, 2560) มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการในวง ได้ร่วมในการตัดสินใจด้านการจัดการ และเรื่องต่าง ๆ ตามหน้าที่ที่ตนเองรับผิดชอบอีกทั้งเป็นวิชาที่มีประโยชน์ต่อนักศึกษาในด้านต่าง ๆ ดังนี้ 1) เพื่อการฝึกสมาธิ 2) เพื่อการเข้าสังคม 3) เพื่อพัฒนาทักษะทางดนตรี 4) เพื่อฝึกระเบียบวินัย และ 5) เพื่อการพัฒนาตนเองในการปฏิบัติดนตรี

สำหรับการเรียนการสอนวงดุริยางค์เครื่องลมของมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยานั้น ได้มีวิชาเกี่ยวกับการปฏิบัติกรรวมวง เพื่อเป็นการปลูกฝังการปฏิบัติดนตรีรูปแบบวงให้สอดคล้องตามหลักสากล โดยมีอาจารย์เป็นผู้ควบคุมวงดุริยางค์เครื่องลม และมีหัวหน้ากลุ่มเครื่องดนตรีเพื่อให้มีส่วนร่วมของการบริหารและการจัดการฝึกซ้อมด้วย ซึ่งดนตรีในระดับอุดมศึกษา ได้มีหลักสูตรการเรียนการสอนดนตรีพัฒนาสู่การเป็นนักดนตรีมืออาชีพ และครูสอนกิจกรรมวงดุริยางค์เครื่องลมในสถานศึกษาอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย โดยส่วนใหญ่เป็นเยาวชนที่มาจาก การเข้าร่วมกิจกรรมวงดุริยางค์เครื่องลมของสถานศึกษาทั้งในระดับชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ดังนั้นจึงทำให้เกิดกิจกรรมวงดุริยางค์เครื่องลมในสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก โดยมีลักษณะและรูปแบบของวงดุริยางค์เครื่องลมที่มีความแตกต่างกันไป อาทิ วงโยธวาทิต (Military Band)

วงซิมโฟนิค (Symphonic Band) วงบิ๊กแบนด์ (Big Band) และวงเครื่องลมทองเหลือง (Brass Band) เป็นต้น (ณัฐศรีณย์ ทฤษฎีคุณ, 2562)

สำหรับวิธีการฝึกซ้อมจะดำเนินการด้วยครูผู้ฝึกซ้อมที่จะทำให้การซ้อมนั้นสำเร็จ ในการรวมวงนั้นจะต้องเริ่มจากการซ้อมเรื่องพื้นฐาน และเทคนิคทั้งทางด้านทักษะส่วนบุคคลและทางด้านการรวมวงเพื่อแก้ไขปัญหาและลดเวลาการฝึกซ้อมให้น้อยลงเพื่อให้ได้ผลลัพธ์สูงสุด รวมไปถึงการรับผิดชอบโน้ตเพลงที่ได้รับ และการซ้อมเฉพาะกลุ่มเครื่องดนตรีเพื่อปรับเข้าหากันในด้านการควบคุมเสียง (Intonation) และเพื่อรู้บทบาทของกันและกัน ส่วนการซ้อมแยกตามประเภทเครื่องลมทองเหลือง (Brass) เครื่องลมไม้ (Woodwind) และเครื่องกระทบ (Percussion) เป็นการฟังบทบาทที่มากขึ้น หลากหลายขึ้นและนำมาปรับใช้ ในการปรับเช่นนี้จะช่วยให้การฝึกซ้อมพัฒนาไปได้รวดเร็ว และสุดท้ายการรวมวง ถ้านักดนตรีรู้บทบาทของกันและกันแล้วจะง่ายต่อการปรับเมื่อรวมวง ถ้าเป็นไปตามแบบแผนที่วางไว้ทั้งหมดแล้วในการฝึกซ้อมรวมวงจะพัฒนาไปได้อย่างรวดเร็วยิ่งขึ้น

วงดุริยางค์เครื่องลม Million Wind Philharmonic เป็นศูนย์กลางของวงดุริยางค์เครื่องลมในประเทศไทย ซึ่งรวบรวมนักดนตรีเครื่องลมอาชีพจากวง Thailand Philharmonic Orchestra Royal Bangkok Symphony Orchestra และอาจารย์จากมหาวิทยาลัยชั้นนำของประเทศไทยและต่างประเทศ ซึ่งวงนี้เคยได้รางวัลชนะเลิศจากการประกวดวงดุริยางค์เครื่องเป่านานาชาติประจำปี 2562 หรือ Thailand International Wind Symphony Competition 2019 อีกทั้งมีการจัดคอนเสิร์ตที่ได้รับชมอย่างสม่ำเสมอ เป็นการส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพ ยกระดับด้านการบรรเลงการแสดงดนตรีวงดุริยางค์เครื่องลมในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านดนตรี ซึ่งถือเป็นผลิตผลที่เป็นรูปธรรมในการเผยแพร่ นำไปสู่การสร้างความโดดเด่น โดยการนำเสนอต่อสาธารณชนและเครือข่ายทางวิชาการดนตรีในระดับนานาชาติ นำไปสู่การได้รับความนิยมนและการยอมรับจากผู้สนใจในสังคม จากการจัดคอนเสิร์ตต่าง ๆ ของวงที่ผ่านมา นอกจากนี้ยังเป็นการพัฒนาศักยภาพคณาจารย์และนักศึกษา ดนตรีตะวันตก ทำให้นักศึกษาได้มีส่วนร่วมในการจัดการแสดงดนตรีและสร้างแรง

บันดาลใจ อีกทั้งยังได้รับประสบการณ์ในด้านต่าง ๆ ทั้งทางทฤษฎีและปฏิบัติ อันเป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอนและการประกอบอาชีพของนักศึกษาได้ในอนาคต (สุขนิษฐ์ สະสมสิน, 2562 : สัมภาษณ์)

ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเทคนิคการรวมวงดุริยางค์เครื่องลมของวง Million Wind Philharmonic เพื่อที่จะเป็นแนวทางในการรวมวงดนตรีสำหรับวงดนตรีอื่น ๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาเทคนิคการรวมวงดุริยางค์เครื่องลมของวง Million Wind Philharmonic

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านระยะเวลา

การศึกษาในครั้งนี้ศึกษาในระยะเวลา 1 ปี คือปีการศึกษา 2563

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

2.1 การเตรียมความพร้อมก่อนทำการรวมวง

2.2 บทบาท/ความสำคัญของเครื่องดนตรีในการรวมวง

2.3 วิธีการฟังในการรวมวง

2.4 การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าขณะรวมวง

2.5 ความสำคัญของทักษะส่วนบุคคลต่อการรวมวง

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1. ผู้ควบคุมวงดุริยางค์เครื่องลม วง Million Wind Philharmonic จำนวน 1 คน

2. หัวหน้ากลุ่มเครื่องดนตรีจำนวน 11 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์จำนวน 2 ฉบับ ได้แก่

1. แบบสัมภาษณ์สำหรับผู้ควบคุมวงดุริยางค์เครื่องลม
2. แบบสัมภาษณ์สำหรับหัวหน้ากลุ่มเครื่องดนตรีวงดุริยางค์เครื่องลม

วิธีการสร้างเครื่องมือ

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะสัมภาษณ์ให้ชัดเจน

2. สร้างแบบกำหนดประเด็น ในการสร้างเครื่องมือ
3. สร้างแบบสัมภาษณ์ ตามแบบกำหนดประเด็นที่ตั้งไว้
4. นำเครื่องมือที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นมาให้ผู้เชี่ยวชาญพิจารณา เพื่อ

ตรวจสอบความเที่ยงตรงเนื้อหา (IOC: Index of item Objective Congruence) จำนวน 3 ท่าน

5. นำเครื่องมือมาปรับปรุงแก้ไขร่วมกับอาจารย์ที่ปรึกษาก่อนที่จะนำไปใช้ในการเก็บข้อมูลวิจัย

6. จัดทำเครื่องมือฉบับสมบูรณ์ เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ผู้วิจัยได้ติดต่อกับกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ได้แก่ ผู้ควบคุมวง และหัวหน้ากลุ่มเครื่องดนตรีวง Million Wind Philharmonic เพื่อขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูล

2. นัดหมายวันและเวลาผู้ให้สัมภาษณ์เพื่อทำการเก็บรวบรวมข้อมูล
3. ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้น
4. นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์ไปให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ตรวจสอบ

ความถูกต้องของข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลของงานวิจัย ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากการสัมภาษณ์ จากนั้นนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ มาทำการสรุปเนื้อหาข้อมูลทั้งหมด จากนั้นนำเสนอในรูปแบบของการบรรยายพรรณนา ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้

1. นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกมาวิเคราะห์เนื้อหา โดยจำแนกประเภทข้อมูลและสรุป
2. สังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ผู้ควบคุมวง และหัวหน้ากลุ่มเครื่องดนตรีวง Million Wind Philharmonic
3. สรุปและอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย พร้อมข้อเสนอแนะในประเด็นสำคัญ

ผลการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้สามารถสรุปผลพบข้อมูลตามประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. ผู้ควบคุมวงมีแนวทางการฝึกซ้อมการรวมวงดุริยางค์เครื่องลม ดังนี้ การเตรียมตัวในเรื่องของบทเพลงที่จะบรรเลงในคอนเสิร์ตต่าง ๆ ดูศักยภาพของนักดนตรีก่อนที่จะเลือกบทเพลงในการเล่นคอนเสิร์ต และเนื่องจากนักดนตรีแต่ละท่านมาจากหลากหลายหน่วยงาน/หลายสถาบัน จึงเป็นอุปสรรคเล็กน้อยในการรวมตัวเพื่อฝึกซ้อม รวมถึงนักดนตรีหลายคนมีความคิดที่หลากหลายออกไป ดังนั้นผู้ควบคุมวงต้องทำให้นักดนตรีเกิดจินตนาการในการสร้างเสียงและบรรเลงให้ไปในทิศทางเดียวกัน ช่วยทำให้การแสดงออกทางดนตรีมีสีสันมากขึ้น อีกทั้งมีการวางแผนเป้าหมายในการรวมวงที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น และถ้าเกิดปัญหาผู้ควบคุมวงจะรีบแก้ไข โดยการบอกแนวทางหรือวิธีการบรรเลง และทำการแจ้งไปทางหัวหน้ากลุ่มเครื่องดนตรีเพื่อให้นำไปแก้ไขกันในกลุ่มเครื่องดนตรี ซึ่งทำให้การรวมวงครั้งถัดไปพบปัญหาลดลง

2. หัวหน้ากลุ่มเครื่องดนตรี มีแนวทางการฝึกซ้อมการรวมวงดุริยางค์เครื่องลม ดังนี้ สมาชิกภายในวงต้องมีการเตรียมตัวด้านทักษะส่วนบุคคล ซึ่ง

นักดนตรีทุกคนควรมีทักษะส่วนบุคคลที่ดี ทั้งเรื่องของคุณภาพเสียง การควบคุมเสียง เทคนิคต่าง ๆ ในการปฏิบัติเครื่องดนตรี เพื่อที่การรวมวงจะได้ไม่เกิดปัญหา ดังนั้นจึงควรที่จะรับผิดชอบโน้ตส่วนตัวให้ได้มากที่สุด ในส่วนของบทเพลง ทุกคนในวงต้องทำการฝึกซ้อมโน้ตมาให้ดี ฟังเพลง ศึกษาประวัติเพลง นักแต่งเพลง แนวเพลงที่ปฏิบัติ และศึกษาสกอร์เพลงเพื่อให้ทราบถึงเครื่องดนตรีที่ใช้ในบทเพลงนั้น ๆ อีกทั้งเป็นการตรวจสอบว่าแต่ละท่อนมีเครื่องดนตรีใดทำหน้าที่สำคัญ ซึ่งเครื่องดนตรีทุกชิ้นมีความสำคัญเหมือนกัน แล้วแต่ว่าเครื่องชิ้นใดจะทำหน้าที่อะไรในท่อนต่าง ๆ ของเพลง เครื่องดนตรีทุกเครื่องมีหน้าที่เสริมกันหมดเพื่อให้วงพัฒนาไปได้ดีขึ้น สำหรับทักษะการฟังขณะรวมวง นักดนตรีทุกคนควรฟังเสียงคนอื่นมากกว่าเสียงของตนเอง โดยเริ่มฟังจากกลุ่มเครื่องดนตรีเดียวกัน เพื่อให้การควบคุมน้ำเสียง (Intonation) มีความกลมกลืนกัน จากนั้นจึงฟังไปยังเครื่องดนตรีกลุ่มอื่น ๆ แนวทางในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าขณะรวมวง ถ้าในกรณีบรรเลงเพลงไม่พร้อมกันทุกคนในวงต้องมองไปที่ผู้ควบคุมวงเป็นหลัก จากนั้นฟังซึ่งกันและกันภายในวงเพื่อควบคุมจังหวะในเพลงให้ดำเนินไปได้อย่างถูกต้องพร้อมเพรียงกัน ส่วนถ้าเป็นเรื่องการควบคุมน้ำเสียง (Intonation) ต้องฟังว่าท่อนนั้นเครื่องดนตรีใดเป็นหลัก และรีบปรับตามเครื่องดนตรีหลักนั้น จากแนวทางข้างต้นเห็นได้ว่าเครื่องดนตรีที่ใช้ในการรวมวงทุกชิ้นล้วนมีความสำคัญ ดังนั้นทุกคนต้องรับผิดชอบต่อตนเอง รับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนและกันรวมถึงทำหน้าที่ส่งเสริมกันเพื่อให้การรวมวงมีคุณภาพ

อภิปรายผล

การอภิปรายผลเรื่องการศึกษาเทคนิคในการรวมวงดุริยางค์เครื่องลมกรณีศึกษาวง Million Wind Philharmonic มีประเด็นสำคัญที่ควรนำมาอภิปราย ดังนี้ สมาชิกทุกคนรวมถึงผู้ควบคุมวงมีขั้นตอนการทำงานกันอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย ในส่วนของสมาชิกภายในวงมีการเตรียมตัวเป็นอย่างดีในทุกเรื่อง เพราะทุกอย่างมีความสำคัญที่ต้องรับผิดชอบด้วยกันหมด ทั้งทักษะส่วนบุคคลและกลุ่มของเครื่องดนตรี สำหรับในส่วนของผู้ควบคุมวงมีการทำงานกับสมาชิกทุกคน ผู้ควบคุมวงมีการรับผิดชอบต่อในส่วนของเพลง วิธีการจัดการภายในวง และ

การแก้ปัญหาต่าง ๆ ซึ่งตัวผู้ควบคุมวงจะแจ้งทางหัวหน้ากลุ่มเครื่องดนตรี เพื่อให้หัวหน้ากลุ่มเครื่องดนตรีไปปรับปรุงกันในกลุ่ม เพื่อให้บทเพลงมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย อภิชัย เลี่ยมทอง (2555 : 30) ได้กล่าวถึง หลักการซ้อมดนตรีที่ถูกต้องว่า การเตรียมตัวสำหรับการแสดงด้วยการฝึกซ้อมอย่างเป็นระบบ จะทำให้อุปสรรคของการแสดงดนตรีลดลง การเตรียมตัวโดยการฝึกซ้อมจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่นักดนตรีทุกคนต้องปฏิบัติ และให้ความสำคัญ อีกทั้งควรทราบถึงหลักสำคัญในการ ฝึกซ้อมอย่างถูกวิธีด้วย

ข้อเสนอแนะ

1. ผู้ควบคุมวง คณาจารย์ และบุคคลทั่วไปที่สนใจสามารถนำแนวทางในการรวมวงดุริยางค์เครื่องลมกรณีศึกษาวง Million Wind Philharmonic ที่ได้จากงานวิจัยครั้งนี้ไปดำเนินการทดลองใช้กับการรวมวงดุริยางค์เครื่องลมอื่น ๆ
2. ผู้ควบคุมวง คณาจารย์สามารถนำเทคนิคการรวมวงดุริยางค์เครื่องลมไปปรับใช้กับการรวมวงดนตรีประเภทอื่น ๆ

บรรณานุกรม

- ณัฐศรีณย์ ทฤษฎีคุณ. (2562). **กระบวนการฝึกซ้อมการบรรเลงสำหรับวงดุริยางค์เครื่องลมระดับอุดมศึกษาในประเทศไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- นิตินัย พิงยา.(2554). **แนวทางการฝึกซ้อมเพื่อพัฒนาคุณภาพเสียงรวมวงของวงซิมโฟนีคนักเรียน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดนตรีศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิทยาลัยการดนตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา. (2560). **มคอ.2 : หลักสูตรดุริยางคศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาดนตรีตะวันตก (ฉบับปรับปรุงปี พ.ศ.2560)**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.

วรัญญา ศรีวรบุตร.(2560). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการซ้อมดนตรีของนักศึกษาสาขาวิชา
ดนตรีสมัยนิยม. การประชุมมหาดใหญ่วิชาการระดับชาติและนานาชาติ
ครั้งที่ 8. 22 มิถุนายน 2560 มหาวิทยาลัยหาดใหญ่, 83-93.

สุขนิษฐ์ สะสมสิน. (2562). **ประวัตินวง Million Wind Philharmonic.**
(สัมภาษณ์). เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2562.

อภิชัย เลี่ยมทอง. (2555). หลักสำคัญสำหรับการฝึกซ้อมดนตรีเพื่อประสิทธิภาพ
สูงสุด. วารสารดนตรีรังสิต, 7(1), 29-39.